

NAME :- Maheshwari Greeta c.

SEM :- I

Roll No. :- 263

PRN No :- COC2025263

PAPER CODE :- MJ-EPS-101,
MJ-EPS-102

SUB. :- Psychology

SIGN :- Greeta.

1. શૌકાગ્રિહ મનોવિજ્ઞાનની અભ્યાસ પદ્ધતિ
આ તરીકે મુલાકાત અને પ્રજ્ઞાવલી
પદ્ધતિઓ સાવિતર વર્ણવેલ છે.

શૌકાગ્રિહ મનોવિજ્ઞાનનો અર્થ :-

મનોવિજ્ઞાનિદોનું મંતવ્ય એ છે કે શૌકાગ્રિહ મનોવિજ્ઞાન એવી શાખા છે જે સંબંધિત શિખાગત સિદ્ધાંતો અને સમસ્યાઓ સાથે છે. અન્ય શાખાઓ જેમ કે શૌકાગ્રિહ મનોવિજ્ઞાનના સંબંધિત શિખાગત સિદ્ધાંતોના અભ્યાસ સાથે છે. આ રીતે અલગ હોઈ શકાય કે શૌકાગ્રિહ મનોવિજ્ઞાન શિખાગત સંબંધિત સમસ્યાઓ ઉપર વિચાર વિમર્શ વિશ્લેષણ અને વૈજ્ઞાનિક ઉકેલ પ્રસ્તુત કરે છે.

શૌકાગ્રિહ મનોવિજ્ઞાનની લાખ્યા :-

1. શૌકાગ્રિહ મનોવિજ્ઞાન, મનોવિજ્ઞાનની એ શાખા છે જે શીખવા અને શીખવાડવાની પ્રક્રિયાના અભ્યાસ કરે છે.

- ચિહ્નર

2. શૌકાણિક મનોવિજ્ઞાન વ્યાપકારિક
 મનોવિજ્ઞાન ની એક એવી શાખા
 છે, જે શિક્ષણમાં મનોવૈજ્ઞાનિક નિયમો
 અને પરિણામોના ઉપયોગથી અને
 સાધ સાધે શિક્ષણની સમસ્યાઓના
 મનોવૈજ્ઞાનિક અભ્યાસ સાથે સંબંધિત
 હોય છે.
 - જેમ્સ ફેલર

3. "શૌકાણિક : મનોવિજ્ઞાન, મનોવિજ્ઞાનની
 એક એવી શાખા છે, જે શૌકાણિક
 પરિસ્થિતિઓમાંથી શિખવવા અને
 શીખવાની સમજ વચ્ચે વિભિન્નતા
 દર્શાવે છે.
 - સેન્ટ્રીક

શૌકાણિક મનોવિજ્ઞાનની પદ્ધતિઓમાં
 નીચે મુજબની પદ્ધતિઓ મુખ્ય છે.

1. વસ્તુલક્ષી નિરીક્ષણ પદ્ધતિ
2. ચિકિત્સા પદ્ધતિ અથવા વ્યક્તિ -
 ઈમેલેસ પદ્ધતિ
3. પ્રશ્નાવલિ પદ્ધતિ
4. મુસાદાત પદ્ધતિ
5. વૃત્ત પદ્ધતિ

આદી આપણે પૂજાવાસી પદ્ધતિ
 આજે મહાડાત પદ્ધતિની સંવિધાર
 આજે શ્રીશુ.

1. પૂજાવાસી પદ્ધતિ :-

પૂજાવાસી પદ્ધતિ શ્રોત્રાગ્રહ મનોવિજ્ઞાનની
 જ એક મુખ્ય પદ્ધતિ છે. આ પદ્ધતિમાં
 પૂજાની એક લાંબી યાદી લેવાઈ
 કરવામાં આવે છે, જે પૂજાવાસી
 કરવામાં આવે છે. બાળકો અથવા
 વિદ્યાર્થીઓને પૂજાવાસી આપવામાં આવે
 છે, જેમાં પૂજા આજે લેવા જવાલ
 જે સામાન્ય રીતે ડા-ના" અથવા
 "સાચું - ખારું" હોય છે. પણ દોપડ
 હોય છે. બાળકો એવા પૂજાને એક-એક
 કરીને લેાય છે અને પોતાના માર જ
 ઉપર મૂકીને સાચી સમજ છે, તેની ઉપર
 ચિહ્ન કરતાં મથ છે. ત્યારબાદ આવા
 જવાલોનું વિરમધર કરીને બાળકોની
 આદર્શ અભિરુચિઓ મનોવૈજ્ઞાન
 વગરેના જ્યાં મેળવવામાં આવે છે.

પ્રતિ એક લેવિસે અનુસાર,
 શ્રોત્રાગ્રહ મનોવિજ્ઞાનમાં જેની પણ
 પૂજાવાસી ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
 તેન નીચે દર્શાવે છે મનોમાં લહેરો
 શોધાય છે : 1. ખુલ્લા સ્વરૂપની પૂજાવાસી
 અને 2. બંધ સ્વરૂપની પૂજાવાસી.

1. ખુલ્લા સ્વરૂપની પ્રજ્ઞાવાસિ :-

ખુલ્લા સ્વરૂપની પ્રજ્ઞાવાસિ એવી પ્રજ્ઞાવાસિ ન કહેવામાં આવે છે કે જેના પ્રજ્ઞાના જ્વાલ કાઈ નિર્ણયન સ્વરૂપ આપવામાં આવેલાં કાઈ જેવાં કે "હા-ના" દ્વારા થયેલી આપેલી શિક્ષણ, પરંતુ તેના જ્વાલ સામાન્ય રીતે એક જ સીટી લખીને લાલકોળે આપવામાં આવે છે. ખુલ્લા - સ્વરૂપની પ્રજ્ઞાવાસિના પ્રજ્ઞાના એક - જે નમુના આ આ મુજબ છે :

(i) પોતાના વર્ગમાં નિર્ણયતાના સ્તરને મેળવી રાખવા માટે તમ શું સૂચન કરવા ઉચિત્ત્વ ?

(ii) વિદ્યાર્થી - નિર્ણયતાના હીનતાના કયા કયા કારણો છે ?

2. બંધ સ્વરૂપની પ્રજ્ઞાવાસિ :-

બંધ - સ્વરૂપ પ્રજ્ઞાવાસિ એવી પ્રજ્ઞાવાસિ ન કહેવામાં આવે છે કે જેમાં પ્રજ્ઞાના જ્વાલ આપવામાં આવેલાં જ્વાલો જેવાં કે "હા-ના" અર્થવા "આર્યે - ખોટું" માંથી કાઈની એકની પસંદગી કરીને લાલકોળે આપવામાં આવે છે. બંધ સ્વરૂપની પ્રજ્ઞાવાસિ ના એક - જે નમુના આ પ્રકારના છે :

(i) શું તમને વાગે છે? હા/ના

(ii) શું તમને ગાણતંત્ર શિક્ષક છે? હા/ના

(iii) શું તમે દરરોજ ઘરડામ ડરીને વાગે છે? હા/ના

પૂનાવાસીના પુત્ર તમે ખુબ સ્વરૂપના
હોય કે બંધ સ્વરૂપના હોય તેના હોય
કેમ? લાલકુળા વ્યક્તિત્વના આવા
પાસાંઓ વિશે સાચી અને માન્ય
સુચનાઓ પ્રાપ્ત કરવાના હોય છે
જેના માટે તેને જિમાગા કરવામાં આવ્યું
છે. શરૂઆતમાં શિક્ષક દ્વારા પૂનાવલી
ની પદ્ધતિના ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓની
અભિરુચિ, ક્રમતા, આભિપ્રાયતા,
મન્યાવધર, તમના વ્યક્તિત્વના ઉત્ક્રાંતિ
વિશિષ્ટ સુદગુણ જેવા કે આત્મેવિદ્યામ,
પ્રભુત્વ, અભિમુખતા, લક્ષિમુખતા
વગરનું સંજ્ઞાપૂર્ણ માપવા માટે
કરવામાં આવ્યું છે. પૂનાવલી પદ્ધતિની
સંજ્ઞાતા આ લાલકુળા ઉપર આધારિત
છે કે જેમાં પુદ્ગામાં આવેલા
સવાલોની ભાષામાં સ્વસ્થરતા ન
હોય અને સાથ સાથે તેને સ્વરૂપ
અર્થે હોય કે લાલકુળા જેવા
હોય પણ મનના અગત્ય વગર
આપી શકે.

* પ્રજ્ઞાવલી પદ્યોત્તર લાભ :-

(i) પ્રજ્ઞાવલી પદ્યોત્તર અરપતીના ગુણ
એવો મળે છે. આના પુણ્ય ઉરજા
માટે વિશ્વેશ અથવા શ્રોત્રીયો મનોવિજ્ઞાન
ન શકે વિશ્વ પ્રાશ્નના ની
જરૂર નથી કોઈ.

(ii) પ્રજ્ઞાવલી પદ્યોત્તર દ્વારા એકો અમરમાં
જે દાણાં લાખડો અથવા વિદ્યાર્થીઓના
સદગુણ ક્રમતા મનાવવાના અને
અભિરુચિન માપન કરી લેવામાં આવે
છે. કારણ કે પ્રજ્ઞાવલીના પુણ્ય
અંક સાથે અંક ક્રમમાં અરપતી
કરી શકાય છે.

(iii) પ્રજ્ઞાવલી પદ્યોત્તર એવા વિદ્યાર્થીઓના
અને લાખડો માટે વધુ લાભદાયી
સાબિત થઈ શકે છે. જે શરમાળ
અને અંતર્મુખી પદ્યોત્તર કોઈ છે.
જિની અને લોવિસે જણાવ્યું છે આ
પ્રકારના લાખડો જેમની સારી રીતે
પ્રજ્ઞાવલીના પદ્યોત્તર જ્વાળ આપીને
પોતાના અભિવ્યક્ત કરી શકે છે
અને એક સ્વાભાવિક અને સંદર્ભ
રીત જ્વાળ આપી શકે છે.
તેમની કોઈ અન્ય પદ્યોત્તર
કરી શકતા નથી.

(iv) પ્રજ્ઞાવલી પદ્ધતિના સૌથી જુના સ્તરે પદ્ય રજાવવામાં આવ્યો છે કે જાના પુરાં કરતાં સૌંદર્ય પુકારના વિડલાં જાણડો જેમ કે ભણોનાં ગણોનાં મુડ - લદિર બાળકોનાં મદગુણોનાં પુણી સૌંદર્ય કરી રાડાય છે. આવા જાણડોનાં સૌંદર્ય પદ્ધતિથી સ્વેચ્છાં કે મુલાકાત પદ્ધતિથી સમજાસ કરવા મુશ્કેલ છે.

* પ્રજ્ઞાવલી પદ્ધતિની મર્યાદાઓ :-

(i) પ્રજ્ઞાવલી પદ્ધતિના સૌથી મુખ્ય મર્યાદા સ્વેચ્છાવવામાં આવ્યો છે કે તેમાં વિદ્યાર્થી સ્વયં જાણડ સરખતાથી સૌંદર્ય પ્રતિભાવ દુષાધીન લેતી જગ્યાએ ઉપમળી કાઢે જવાબ આપવામાં સમર્થ બની શકે છે. આવી પદ્યથી પ્રજ્ઞાવલી પદ્ધતિની પ્રમાણતા ઘટી જાય છે. કારણ કે જાણડી વિદ્યાર્થીઓ વિચાર સાચી સૂચનાઓ તથા મળી શકતી.

(ii) પ્રજ્ઞાવલી પદ્ધતિમાં આત્મલક્ષિતા નો ગુણ મેળા મળે છે. સ્વયં જાણડમાં જગાવીએ તો આ પદ્ધતિથી પ્રાણ વધે જવાબો મુલ્યાંકન અને વિશ્લેષણ કરતી વખતે પ્રાપ્ત કરીને જ્યારે ખુલા - સ્વચ્છ પ્રજ્ઞાવલી ના ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય ત્યારે વિશ્લેષકો અને આલ્પામકતાઓની યોગ્યતા વ્યક્તિત્વ દારણા અને પૂર્વગુણો વધુ પ્રભાવ પડે છે.

(iii) ક્યારેક એવું પણ બોલામાં આવ્યું છે કે પૂજનાવલી પદ્યોમાં કંઈક એવાં પૂજનાર્થી સમાવેશ કરવામાં આવે છે જેના અર્થ એક બાબતથી બીજા બાબત પોતપોતાના દોષરૂપિયથી અલગ અલગ રીતે તારવતા હોય છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે પૂજનાવલીની યથાર્થતા ખૂબ જ ઘટી ગયે છે અને તેનાથી પ્રાપ્ત થયેલી સુચનાઓ ઉપર વધુ ભરાઓ નથી કરી શકીતો.

(iv) પૂજનાવલી પદ્યોમાં એક મર્યાદા એ પણ જતાવવામાં આવી છે કે બાબત દરેકની પાછા ક્યારેક એ પૂજનાર્થી સાચા જવાબો નથી આપી શકતા, કારણ કે પૂજનાર્થી સંબંધિત પોતાની ભૂતકાળની અનુભૂતિઓ નું પુનઃઆધાર પોતાની અપરિપક્વ માનસિક અવસ્થાઓ ન લીધે નથી કરી શકતાં.

આવા અવગુણો હોવા છતાં પણ પૂજનાવલી પદ્યોમાં ઉપયોગ કૌશલિક મનોવૈજ્ઞાનિકો દ્વારા બાબતોની અભિરૂચિ મનોવશી, સદ્ગુણો વગરના અવધાનમાંથી મોટા પાયે કરવામાં આવે છે.

2. મુલાકાત પદ્ધતિ :-

મુલાકાત પદ્ધતિનો ઉપયોગ પણ શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનમાં કરવામાં આવે છે. આ પદ્ધતિ દ્વારા શૈક્ષણિક મનોવેજ્ઞાનિક વિદ્યાર્થીઓની અભિરુચિઓ યોગ્યતાઓ, મનોવલણો સંબંધિત સમસ્યાઓનું અધ્યયન કરે છે. મુલાકાત પદ્ધતિથી પ્રશિક્ષિત અને કુશળ શૈક્ષણિક મનોવેજ્ઞાનિક વિદ્યાર્થીઓ અને બાળકોના અંતઃ - અંતઃ કરીને અથવા અંતઃ નાનું કૂચ બનાવીને અંતઃ સમમુખ્ય પરિસ્થિતિમાં હેતુક પૂર્ણ પૂછવામાં આવે છે અને આપવામાં આપતા જવાબોના વિશ્લેષણના આધારે વિદ્યાર્થીની અભિરુચિઓ, મનોવલણો વગેરે વિશે અંતઃ ચોક્કસ નિષ્કર્ષ ઉપર પહોંચે છે. આવી મુલાકાતનો ઉપયોગ શૈક્ષણિક મનોવેજ્ઞાનિક બાળકોના સમાપન્ન સંબંધિત સમસ્યાઓના અભ્યાસ કરવામાં અને સાથે સાથે તેમનું શૈક્ષણિક અને વ્યવસ્થાપિત આગવર્ણ કરવામાં પણ મદદરૂપ બને છે.

શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનમાં જે પૂછારની મુલાકાત ના ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સંરચિત મુલાકાત અને અસંરચિત મુલાકાત. સંરચિત મુલાકાતમાં શૈક્ષણિક મનોવેજ્ઞાનિક પૂછારની એવું નક્કી કરી લે છે કે વિદ્યાર્થીઓમાંથી તેઓ કયાં - કયાં પૂછાર પૂછવા અને પૂછાર પૂછવાના ક્રમ શું હશે. સામાન્ય રીતે જે ક્રમ નિર્ધારિત કરવામાં આવે છે, તે જ

કમમાં દરેક લાખડો કે પિદાપીએને
 પુણા પૂહવામાં આપે છે. આના
 વિશેષ લાભ એ જાણવામાં આવ્યો
 કે આ પુકારના મુલાકાતમાં આવે
 લુક્ષિતા વધુ થાય છે. અને સાથે સાથે
 લેખા કમજોરતા પણ વધુ થાય છે.
 આસંરિયત મુલાકાત એવી મુલાકાતને
 કહેવામાં આવે છે. જેમાં મુલાકાતકર્તા પુણાને
 સ્વરૂપ પાતાના મનથી નિર્દોષિત કરે
 છે અને તે દરેક લાખડોને કાઈ એક
 નિશ્ચિત કમમાં પુણા નથી પૂહતાં. કેમકે
 લાખડોને એક પુકારના પુણ પૂહવામાં
 આવે છે. તો કેમકે અન્ય લાખડોને
 અન્ય પુકારના પુણ પૂહવામાં આવે છે.
 આપવામાં આવેલા જવાબોનું વિશ્લેષણ
 કરીને મુલાકાતકર્તા લાખડોની અભિરુચિ
 મનાવવામાં આવેલા અન્ય સદગુણો વિશે
 એક નિશ્ચિત નિષ્કર્ષ પર પહોંચે છે.

* મુલાકાત પદ્ધતિના લાભ :-

(i) મુલાકાત પદ્ધતિનો સૌથી મુખ્ય લાભ
 એ દર્શાવવામાં આવ્યો છે કે આ
 પદ્ધતિ દ્વારા લાખડોની વર્તણૂક અને
 કોઈ સિદ્ધિ સમસ્યાઓના અભ્યાસ પ્રાપ્ત
 રૂપ કવવામાં આવે છે. કોઈ સિદ્ધિ
 મનાવવાના લાખડોને પ્રત્યક્ષ રીતે પુણ
 પૂહે છે અને લાખડ દ્વારા આપવામાં
 આવેલા જવાબોનું વિશ્લેષણ કરીને એ
 નિશ્ચિત નિષ્કર્ષ ઉપર પહોંચે છે.

(ii) મુલાકાત પદ્ધતિ એક એવી પદ્ધતિ છે, જેમાં બાબડોના આપણામાં અકરાના હાવ-ભાવ, લાભવાની છતાં વગરેનું નિરીક્ષણ કરવાની તક પણ મુલાકાતકર્તાને મળે છે. આનું ચરિત્રામ એ આવે છે કે શોધાગિડ મનાવેલાનિડ દ્વારા મુલાકાતના આધારે બાબડોની વર્તણૂક અને સંદર્ભ વિશે જે નિષ્કર્ષ ઉપર પહોંચે છે, તે વધુ મહત્ત્વ અને વેગાનિડ હોય છે અને તેના દ્વારા બાબડોની માનસિક તથા શારીરિક બેન પાસંઓની પરખ કરવામાં આવે છે.

(iii) સ્પર્શનું માનવે છે કે મુલાકાત દ્વારા, ખાસ કરીને સંરંચન મુલાકાત દ્વારા બાબડો અને શોધાગિડ સમસ્યાઓ વિશે જે સૂચનાઓ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં જેટલી વધુ વિશ્વસનીયતા હોય છે, તેટલી વિશ્વસનીયતા અને પદ્ધતિઓ જેવી કે પૂનાવમી પદ્ધતિથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવતી સૂચનાઓમાં તથા હોતી.

* મુલાકાત પદ્ધતિની મર્યાદાઓ :-

(i) મુલાકાત પદ્ધતિમાં વધુ સમય લાગે છે અને સાથ - સાથ એક એક પસંદગી પદ્ધતિ પણ લતાવવામાં આવી છે. આમાં વધુ સમય લાગવાનું કારણ એ છે કે, દર્પણ પ્રકાર એક - એક બાબડો અથવા વિદ્યાર્થીન અસગથી બોલાવીને

મુસાફર કુરવામાં આવે છે. તે
 મુસાફરકર્તાને કોઈ વિધાનયના 500
 બાબકોની પણ મુસાફર કરવાની હોય તો
 અવાબક છે કે આમાં સમય અને
 મુમ બેન વધુ મોંઘેરી સમય અને
 મુમ બચાવવા માટે ઘણી વખત શિક્ષક
 અથવા શોષણક મનોવૈજ્ઞાનિક અથવા
 મુસાફરકર્તા અને સારા ઘણાં ભદ્રાં વિદ્યાર્થી
 એવો બેસાડીને મુસાફર કરવાની
 શરૂઆત કરી હોય છે, પરંતુ
 અમે કોઈ સારક હોય સિદ્ધિ નથી થઈ
 શકતા અને કોઈ વૈજ્ઞાનિક નિષ્કર્ષ
 ઉપર પહોંચી શકાતું નથી.

(ii) ઘણી વખત એવું મેવામાં આવ્યું
 છે કે મુસાફરકર્તા પ્રમાણેનું કે પોરેલો
 થી પ્રમાણિત રહેતા હોય છે, જેનાથી
 તરબા બાબકોના સદ્ગુણો વિશે અને
 નિશ્ચિત અને આકર્ષક વૈજ્ઞાનિક નિષ્કર્ષ
 ઉપર નથી પહોંચી શકતા. પરિણામ
 પ્રમાણના સૂચનાય એ છે કે એક
 પ્રકારના એવા પુર્વધારણા હોય છે કે
 જેના આધારે મુસાફરકર્તા દ્વારા બાબકોની
 વર્તણૂકો અને સદ્ગુણો વિશે લેવામાં
 આવેલી નિર્ણય પ્રમાણિત થાય છે.

(iii) મુસાફર પદ્ધતિ દ્વારા બાબકો માટે
 શોષણક વર્તણૂકો અભ્યાસ કરતા
 વખત એ મેવામાં આવ્યું છે કે
 મુસાફરના પરિવેશમાં આવવાથી ઘણી

Page _____
Date _____

વખત તો લાખડ એટલું ગભરાઈ જતું હોય
 કે ત ખૂબ જ ડરી ગયેલું જણાય છે.
 ઘણી વખત તો લાખડ એટલું ગભરાઈ
 જતું હોય કે કે તે બધું જ મારાતું
 હોય હતા પણ પુણેના માથા જોઈને
 તથી આપી શકતું.

(iv) મુલાકાત પધ્ધતિ દ્વારા લાખડને
 ડેરમાં વિશેષ સંદર્ભ આપવા
 વર્તણૂકને અલ્પાંશ તથા ડરી શકાતી;
 સ્વાર્જ અનુસાર, મુલાકાત પધ્ધતિ દ્વારા
 લાખડને ડેરમાં વિશેષ સંદર્ભ, જેવા
 કે પ્રમાણિકતા અને અન્ય અસ્થિ-
 સંબંધી સંદર્ભો વિશે મુલાકાતની ચોડી
 જ મિનિટોની વાતચીતમાં મુખ્યસાચું
 અનુમાન લગાવી તથી શકાતું.

(v) મુલાકાત પધ્ધતિનો એક સામાન્ય મપાંદો
 એ પણ જણાવવામાં આવી છે કે ડેર
 ચોડી મિનિટો સુધી જ લાખડને પ્રશ્ન
 પૂછીને તથા તેના દ્વારા આપવામાં
 આવતા જવાબો અને દેખાડવામાં આવેલી
 ભાગ ને મોઢું એક નડકર નિરૂપિત ઉપર
 પહોંચે, તેને ઉત્તરમાં તેમાં આવેલું
 એક પગલું જણાવવામાં આવ્યું છે. લાખડના
 વ્યક્તિત્વનું સમગ્ર મૂલ્યાંકન મુલાકાતની
 ડેરમાં મિનિટો ઉપર આધારિત કરવું,
 તેને થોડા વૈજ્ઞાનિક પગલું માની ન
 શકાય.

અપરિચિત લાગેલથી એ સ્પષ્ટ થઈ
જાય છે કે મુસાહાત પદ્ધતિની કસ્ટોડિયન
બામીઅણ છે. એ બામીઅણ હોવા દર્શાવે છે
મુસાહાત પદ્ધતિનો ઉપયોગ શૈક્ષણિક મનાવિજ્ઞાન
માં વધુ કરવામાં આવે છે.